

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо вивчення інтегрованого курсу літератур
(української та зарубіжної) у 5 класі НУШ
в 2022/2023 навчальному році

Яценко Таміла Олексіївна,
доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України;

Тригуб Ірина Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, учитель-методист,
заступник директора з науково-методичної роботи
ОНЗ «Щасливський НВК»
Пристоличної сільської ради Київської області

I. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) – новий навчальний предмет НУШ

Однією із новацій Нової української школи є розроблення змісту шкільної літературної освіти на засадах інтегрованого підходу. Міждисциплінарна інтеграція полягає у взаємозв'язку змісту, методів і форм роботи. Визначаємо переваги інтегрованого навчання для учнів/учениць як більш чітке розуміння мети кожного предмету в різних контекстах, більш глибоке розуміння навчальних тем. Створення єдиного для шкільного курсу літератури тематичного простору дозволяє уникнути дублювання навчальної інформації у змісті різних предметів літературного курсу.

«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів – новий навчальний предмет у закладах загальної середньої освіти, упровадження якого зумовлено соціальними викликами, сучасними освітніми завданнями та унормовано новим Державним стандартом базової середньої освіти (2020).

Оновлення змісту шкільної літературної освіти передбачає підготовку інноваційного навчального забезпечення. Так, в Інституті педагогіки НАПН України підготовлено *модельну навчальну програму «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти* (автори – Т. Яценко, І. Тригуб), якій надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН України № 795 від 12 липня 2021 року).

Ознайомитися з модельною навчальною програмою можна за покликанням: <https://undip.org.ua/library/literatury-intehrovanyy-kurs-literatur-ukrainskoi-ta-zarubizhnoi-5-6-klassy-modelna-navchalna-prohrama/>.

Для перегляду презентації програми перейдіть за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/726059/>

Програму створено з урахуванням мультидисциплінарного підходу до організації інтегрованого навчання. Інтеграція літературного курсу реалізується на основі спорідненості змісту основних тем шкільних курсів української та зарубіжної літератури для 5–6 класів (*тематична інтеграція*). Програма також ґрунтується на засадах інтеграції, доцільної для адаптаційного циклу шкільної літературної освіти: *методичної* (спільні методи і прийоми навчання української та зарубіжної літератури) та *діяльнісної* (спільні види навчальної діяльності у процесі вивчення української та зарубіжної літератури). Водночас акцентується на необхідності звернення до специфічних методів і прийомів вивчення творів зарубіжної літератури, зокрема таких, як робота з текстом перекладу та оригіналу, порівняння варіантів перекладу художнього твору тощо.

Дидактико-методичний потенціал програми забезпечує можливість формування в процесі вивчення української та зарубіжної літератури *читацької і ключових компетентностей*, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Цей результативний складник програми представлено в рубриці *«Очікувані результати навчання»*. Її змістове наповнення розроблено згідно з визначеними та індексованими в Державному стандарті базової середньої освіти щодо мовно-літературної освітньої галузі (додаток № 2) *чотирма групами вимог до обов'язкових результатів навчання учнів/учениць 5–6 класів*. Їх конкретизацію щодо опрацювання навчального матеріалу кожного тематичного розділу модельної навчальної програми розкрито відповідно до встановленої в Державному стандарті послідовності:

1) взаємодія з іншими особами в усній формі, сприймання й використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях [індекси 6 МОВ 1.1.1-1–6 МОВ 1.8.1-1] (*слухання*);

2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, зокрема інформаційних та художніх текстах класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжної), медіатекстах та використання інформації для збагачення власного досвіду й духовного розвитку [індекси 6 МОВ 2.1.1-1–6 МОВ 2.7.2-1] (*читання*);

3) висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських та зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови [індекси 6 МОВ 3.1.2-1–6 МОВ 3.2.3-2] (*письмо*);

4) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу [індекс 6 МОВ 4.2.2-1] (*говоріння*).

Відтак учитель матиме можливість констатувати результати навчальної діяльності учнів/учениць, поступово ускладнювати завдання, тобто формувати індивідуальну освітню траєкторію учня/учениці.

Модельну навчальну програму побудовано за *тематично-жанровим принципом* із дотриманням *хронологічної послідовності* щодо презентації письменницьких персоналій у межах кожного тематичного розділу.

Навчальний матеріал у 5 класі згруповано в таких *тематичних розділах*: «Вступ», «Малі жанри фольклору та літератури», «Народні казки», «Літературні казки», «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді», «Поетичний образ України», «Дивовижний світ природи», «Світ дитинства», «У пошуках пригод і чудес», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого»

У 6 класі виокремлено *тематичні розділи*: «Вступ», «Міфи народів світу», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Мудрість байки», «Ліричні послання Україні», «Різдвяні дива», «Романтика пригод і фантастики», «Поетичне бачення світу», «Життя видатних особистостей», «Гумор і сатира», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

У програмовій рубриці *«Пропонований зміст навчального предмета»* презентовано різножанрові твори класичної і сучасної української та зарубіжної літератури. Добір художніх творів зроблено з урахуванням їх художньої вартісності, читацьких інтересів, вікових характеристик та особливостей художнього сприймання молодших підлітків. Зауважимо, що читачів цієї вікової групи цікавлять художні твори, у яких зображено людину як носія певних особистісних якостей. Від безпосереднього спостереження за подіями твору п'ятикласники поступово переходять до його об'єктивного сприймання. У молодших підлітків з'являється інтерес до осмислення проблеми формування характеру особистості, усвідомлення її моральних якостей. Водночас п'ятикласники/п'ятикласниці не завжди вміють об'єктивно оцінити характер і вчинки літературних героїв загалом, проаналізувати мотиви їхньої поведінки в різних обставинах.

У програмі виділено дві групи художніх творів: *для текстуального вивчення* і *для позакласного читання*.

Для *текстуального розгляду* в 5–6 класах рекомендовано твори, що ввійшли до «золотого» фонду *української та зарубіжної класики* для читання молодшими підлітками: фольклорні твори (короткі жанри, казки, народні пісні); казки Ш. Перро, Г. К. Андерсена, О. Вайльда, І. Франка, Лесі Українки; лірика Т. Шевченка, Р. Бернса; байки Езопа, Ж. де Лафонтена, Є. Гребінки; проза Ч. Діккенса, Марка Твена, Е. Портер, Льюїса Керролла, І. Нечуя-Левицького, М. Вінграновського та ін. Також рекомендовано твори *сучасних українських і зарубіжних письменників*, як-от: В. Шевчука «Чотири сестри», Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика», Вс. Нестайка «Чарівні окуляри», З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», Г. Кирпи «Мова моя», «Мій тато став зіркою», Т. Майданович «Країна Українія», М. Морозенко «Вірність Хатіко», О. Сайко «Гаманець», Б. Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілій», О. Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика», І. Андрусяка «28 днів

із життя Бурундука», П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу», Т. Флетчера «Різдвозавр та Зимова Відьма», М. МакДоналдс «Джуді Муді та НЕНудне літо», байки О. Виженка та ін.

Отже, зміст програми включає художні твори, що викликають читацький і пізнавальний інтерес у сучасних молодших підлітків, а саме про природу і тварин, стосунки з однолітками, дружбу, художні тексти різдвяно-новорічної тематики, твори про пригоди, фантастичні події, жанру фентезі, гумористичні твори.

Поезія і проза патріотичної тематики, що представлені в програмі, сприяють вихованню національно свідомих громадян України, формуванню гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів/учениць.

Художні твори для текстуального розгляду деяких авторів (зазначено в програмі), зокрема й тексти напам'ять, можуть вивчатися за вибором учителя/вчительки. Це зумовлено важливістю врахування їхнього педагогічного досвіду і методичних напрацювань. Наприклад, для вивчення авторських загадок Л. Глібова у 5 класі пропонуємо один із творів: «Бачить – не бачить», «Котилася тарілочка», «Гоп-гоп, діти-молодята!»; казки Г. К. Андерсена радимо вивчати на прикладі «Русалоньки» або ж «Снігової Королеви»; лірику П. Тичини – на прикладі одного з його віршів: «Хор лісових дзвіночків», «Гаї шумлять», «Арфами, арфами»; творчість Т. Майданович – «Найкраща Україна», «О Україно! Божий білий цвіт!» або ж «Країна Українія».

Твори для *позакласного читання* подано до кожного тематичного розділу модельної навчальної програми. Відтак учитель має можливість формувати в учнів/учениць коло читання впродовж усього навчального року та, орієнтуючись на читацькі інтереси саме своїх учнів/учениць, а також власні методичні напрацювання, проводити 1–2 такі уроки на семестр у межах певного тематичного розділу.

Передбачено в I і II семестрах *розділ «Найцікавіше з літературних новинок»*, тому рекомендовано системно проводити уроки щодо ознайомлення з художніми творами сучасної української та зарубіжної літератури за вибором учителя/вчительки та учнів/учениць. Учителеві важливо пам'ятати, що молодшим підліткам притаманний інтерес до читання художніх творів, серед героїв яких вони впізнають себе у вирі повсякденних проблем і життєвих випробувань. Відтак їх зацікавлюють твори, у яких художньо відтворено ситуації морального становлення особистості, розкрито сучасні підліткові теми, зокрема булінгу, першого кохання, взаємин із ровесниками й людьми старшого покоління тощо.

Програмою рекомендовано *біографічні відомості* про письменників/письменниць обмежити стислими довідками про основні факти життя і творчості, що можуть зацікавити учнів/учениць. Радимо акцентувати на активній громадянській позиції, патріотизмі українських і зарубіжних письменників/письменниць, національних і загальнолюдських ідеалах,

утіленіх у їхніх творах. Водночас зауважимо, що залучення біографічного контексту повинно сприяти розкриттю змісту художнього твору, а не відволікати школяра/школярку від сприйняття самодостатнього художнього явища.

У програмі забезпечено етапну наступність і безперервність вивчення понять *теорії літератури* в процесі роботи з художнім текстом. Визначено саме ті теоретико-літературні поняття, формування та поглиблення яких буде методично доцільним під час вивчення творів конкретного програмового розділу.

У рубриці *«Мистецький контекст»* подано перелік творів живопису, музики, скульптури, кіно тощо, рекомендованих до розгляду в процесі вивчення художнього твору. Вони мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваними творами літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Це сприятиме цілісному осмисленню учнями/ученицями навчального матеріалу. Наголошуємо, що звернення до творів інших видів мистецтва має бути методично доцільним, таким, що не відволікає увагу юних читачів/читачок від самодостатнього художнього тексту.

До кожного тематичного розділу запропоновано *види організації навчальної діяльності* різного рівня складності: репродуктивні, пізнавально-пошукові та творчі. Ця рубрика має рекомендаційний характер і передбачає широке залучення методичного арсеналу вчителя/вчительки, урахування їхнього педагогічного стилю. Також види організації навчальної діяльності можуть зазнавати суттєвих змін в умовах дистанційного навчання. Зважаємо на зумовленість використання інформаційно-комунікаційних освітніх технологій матеріально-технічною базою закладу освіти та суб'єктів навчання.

II. Інноваційне навчально-методичне забезпечення шкільного інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ

1. Зміст і структура підручника «Література (українська та зарубіжна). 5 клас»

Відповідно до чинної модельної навчальної програми підготовлено підручник *«Література (українська та зарубіжна)»* для 5 класу закладів загальної середньої освіти (Література (українська та зарубіжна) : підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 240 с.; Література (українська та зарубіжна) : підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. II / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 240 с.)

має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.). Підручник успішно пройшов апробацію в пілотних 5 класах НУШ.

Ознайомитися зі змістом і структурою підручника можна за покликанням: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>.

В основу його концепції покладено ідеї *особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів*.

Зміст і структуру підручника розроблено з урахуванням *читацькоцентричного і текстоцентричного принципів*.

У підручнику передбачено різні етапи опрацювання художнього тексту. Його сприймання й осмислення відбувається на етапі первинного прочитання, а поглиблюється в процесі аналітико-синтетичної роботи над ним. Оскільки художній текст в підручнику є першоелементом його структури, то п'ятикласники/п'ятикласниці, мають можливість, на відміну від усталених підходів, спершу прочитати художній твір, а вже потім ознайомитися з біографічними відомостями про його автора/авторку чи навчальним матеріалом про твір. Тобто, передбачена така організація читацької діяльності, що дає змогу учням/ученицям самостійно сформувавши первинне враження про твір, а не відтворювати знання про нього на основі інформації, представленої в підручнику. Тобто, вивчення кожної програмової навчальної теми розпочинається саме з художніх творів, які подано в повному обсязі або ж скорочено. Водночас у QR-кодах вказано покликання на цифровий додаток до підручника, що містить повні тексти, а також стимулюється потреба учнів/учениць у користуванні фондами традиційних бібліотек.

Отже, у підручнику передбачено різні етапи опрацювання художнього тексту. Його сприймання й осмислення відбувається на етапі первинного прочитання, а поглиблюється в процесі аналітико-синтетичної роботи над ним. Оскільки художній текст у означеному підручнику є першоелементом у його структурі, то п'ятикласники/п'ятикласниці мають можливість спершу прочитати художній твір, а потім ознайомитися з біографічними відомостями про його автора чи навчальним матеріалом про твір. Тобто передбачена така організація самостійної читацької діяльності, що дозволяє учням/ученицям самостійно сформувавши первинне враження про твір, а не відтворювати знання про нього на основі інформації, представленої в підручнику. Наприклад, у процесі ознайомлення з легендою «Калина» школярам варто зосередитися на рубриці «*Поміркуй!*» і виразити своє враження щодо прочитаного та подумати над тим, чому калина стала символом краси, доброти та кохання (с. 156, ч. I).

Розуміючи важливість цілісного сприймання художнього твору, автори підручника зважали на дослідження психологів та спостереження вчителів-словесників щодо важливості врахування наявності у сучасних учнів/учениць кліпового мислення, що характерне для дітей цифрового суспільства. З

огляду на це, на полях художніх текстів у підручнику розміщено плашки рубрики «Поміркуй!», що містять запитання і завдання на перевірку розуміння учнями/ученицями прочитаних епізодів твору. Зокрема зосереджується увага на важливих подіях, учинках героїв, описах природи, інтер'єру, зовнішності та характеру персонажів, використанні художніх засобів та їх значенні, що є важливим для глибокого осмислення твору. Наприклад, читаючи казку Г. К. Андерсена «Русалонька», акцентуємо увагу учнів/учениць: «Зверни увагу на опис русалками світу людей. Які враження справляють на тебе ці описи? Як старші сестри поведуться на поверхні, як сприймають світ? Назви їх спільні й відмінні риси характеру. Обґрунтуй свою думку цитатами. Розкажи, як сприйме людський світ наймолодша русалонька» (с. 91, ч. I).

Рубрику свідомо розміщено на полях художнього тексту, а не після його окремих частин. Учні/учениці, котрі захоплюються читанням та зосереджені на перебігу подій у творі, можуть у процесі його цілісного прочитання не акцентувати свою увагу на запитаннях і завданнях рубрики «Поміркуй!», а повернутися до роботи над текстом художнього твору після його повного прочитання.

Також рубрику «Поміркуй» застосовано до літературознавчого та мистецтвознавчого матеріалів, що дозволяє оперативно перевірити сприйняття п'ятикласниками/п'ятикласницями теоретичного матеріалу, що зазвичай викликає труднощі, спрямувати їхнє мислення в потрібне русло, акцентувати на спільних цінностях, втілених у творах української та зарубіжної літератури: «Подумай, чому українські письменники І. Франко та Л. Глібов зверталися до збірки «Панчатантра». Чому повчальна індійська історія стала популярною серед українських митців? Який висновок про зв'язки різних народів, їхні моральні цінності ти можеш зробити?» (с. 29, ч. I).

Орієнтиром для пізнання високохудожнього світу творів української та зарубіжної літератури на шляху формування компетентного учня-читача/учениці-читачки є рубрики, у змістовому наповненні яких закладено читацькоцентричний принцип опрацювання навчального тексту. Так, у рубриці «Читацький путівник», що подається до кожного передбаченого програмами розділу, у доступному для п'ятикласників/п'ятикласниць викладі конкретизовано обсяг тих предметних знань та читацьких умінь, які вони повинні здобути та якими мають оволодіти у процесі опрацювання конкретної навчальної теми. Наприклад, мотивуючи учнів/учениць на вивчення художніх творів розділу «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді», зазначається: «Далеке минуле завжди приваблює своєю загадковістю. Різні народи створювали свої мудрі, красиві й захопливі легенди, перекази, літописні оповіді, у яких навіки збережено історичну пам'ять. Художні твори цього розділу зачарують тебе неймовірними подіями. Ти помандруєш у далеке минуле різних народів, довідаєшся, що таке легенди, перекази та літописні оповіді, ознайомишся зі

славетними людьми давніх епох. А поведуть тебе в цю захопливу мандрівку художні твори, мистецьке слово» (с. 150, ч. I).

У підручнику початок вивчення кожної нової навчальної теми забезпечує актуалізацію здобутих знань і вмінь учнів/учениць, що є підґрунтям для набуття нових читацьких умінь і читацького досвіду. Так, рубрика *«Ти вже знаєш»* актуалізує знання школярів/школярок, здобуті ними в початковій школі або ж на попередніх уроках літератури чи уроках із інших навчальних предметів, а також мотивує необхідність їх поглиблення в процесі опрацювання нової навчальної теми. Ця рубрика передує кожному художньому твору. Окрім того, важливість рубрики *«Ти вже знаєш»* зумовлена її психологічним підтекстом, оскільки актуалізація знань і сформованих умінь п'ятикласниць/п'ятикласників позитивно налаштовує їх на роботу з текстом художнього твору, додає впевненості у власних знаннях. Так, на етапі актуалізації знань уроку вивчення народних загадок, у зверненні до п'ятикласників/п'ятикласниць зазначається: «Ти вже знаєш багато приказок і прислів'їв. Ці дотепні короткі вислови збагачують нашу мову, роблять її образною й яскравою. Тож на часі навчитися влучно і переконливо добирати прислів'я і приказки, доречно вживати їх у власному мовленні в певних життєвих ситуаціях» (с. 13, ч. I). Мотивуючи учнів/учениць до вивчення народних казок, нагадується, що казка є одним із жанрів фольклору. Актуалізуючи знання учнів/учениць іноземної мови, наголошується, що в англійській мові слово «казка» пишеться *folktale*, що вказує на спорідненість зі словом «фольклор». П'ятикласникам/п'ятикласницям необхідно пригадати народні казки, які вони прочитали в початковій школі та розповісти про улюблену народну казку. Також акцентується на тому, що знайомство з казками різних народів світу дозволить учням/ученицям переконатися, що кожен народ вирізняється своїми неповторними казками, та водночас спільними для всіх є ідеали добра, правди та справедливості. До того ж наприкінці рубрики *«Ти вже знаєш»* завжди акцентується на необхідності прочитання конкретного художнього твору.

На актуалізацію сформованих читацьких умінь учнів/учениць та спонукання до подальшої читацької діяльності орієнтує змістове наповнення рубрики *«Ти вже вмієш»*. Наприклад, у процесі опрацювання казки англійського письменника О. Вайльда *«Щасливий Принц»*, нагадується: «Ти вже вмієш характеризувати персонажів літературних творів. Ознайомся із поняттям «мова дійових осіб» у *«Літературознавчому словничку»*. Знайди у тексті казки мовлення Щасливого Принца і Ластівки. Про які риси характеру цих дійових осіб свідчать їхні діалоги, монологи, роздуми, інтонація?» (с. 109, ч. I).

Під час вивчення німецької народної казки *«Пані Метелиця»*, відомої читачам завдяки братам В. і Я. Грімм, школярам нагадується, що вони вже вміють порівнювати риси характерів героїв твору. У рубриці наголошується, що ознайомлення із тлумаченням поняття «антитеза» дозволить збагнути

значення цього прийому для змалювання персонажів, їх протиставлення. Також запропоновано порівняти героїв казки, використовуючи антитезу, що вживається в тексті «Пані Метелиці» (с. 65, ч. I).

Змістове наповнення рубрики «*Літературознавчий клуб*» – це необхідний мінімум навчальної інформація, поданої з урахуванням особливостей сприймання молодшими підлітками. У викладі літературознавчої інформації, поданої у публіцистичному стилі, акцентовано на взаємозв'язках української та зарубіжних літератур, їх взаємовпливі, спільних темах і проблемах, порушених у художніх творах письменників/письменниць різних національних літератур.

Матеріал рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Так, у навчальному матеріалі про творчість Лесі Українки зосереджена увага юних читачів і читачок на дитинстві та підлітковому віці письменниці. Матеріал цієї рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Наприклад, учні/учениці довідаються, що в основу казки Лесі Українки «Лелія» покладено прийом чарівного сну-подорожі, переконуються, як письменниці вдалося майстерно поєднати елементи фантастичних казок і реальні деталі панського та селянського побуту (с. 56).

Опрацьовуючи творчість американського письменника Марка Твена, вказуємо, що в основу повісті «Пригоди Тома Соєра» покладено історію життя юних років самого письменника. Наведено переконливі приклади дитячих пригод майбутнього письменника, які знайшли відображення і в творі, розказано про долю та характери його друзів, яких втілено в персонажах твору. Відтак учням/ученицям стає зрозумілим поняття автобіографічний твір, тобто твір, в основу якого покладено факти життя самого письменника (с. 87, ч. II).

У процесі вивчення казки Шарля Перро «Попелюшка, або Кришталевий черевичок», учні/учениці дізнаються цікаві факти із життя і творчості її автора, про літературні казки, їх різновиди, ознаки та відмінності від народних. Здобуті знання сприятимуть поглибленню вмінь аналізу художнього твору: визначенню основної думки, характеристики персонажів, з'ясуванню характерних ознак літературної казки тощо (с. 77–78, ч. I).

У рубриці «*Літературознавчий словничок*» презентовано визначення літературознавчих понять, рекомендованих у модельній навчальній програмі, і вивчення яких забезпечуватиме глибоке розуміння художнього твору. Теоретико-літературні поняття розкрито в спрощеному, доступному для п'ятикласників/п'ятикласниць викладі. Їх глибше тлумачення із конкретизацією на прикладах прочитаного художнього твору подано в рубриці «*Літературознавчий клуб*». Наприклад, «Лірика – один із родів літератури, художні твори, що розкривають почуття, переживання, роздуми героя/героїні. Ліричний герой – персонаж, про душевний світ якого йдеться у ліричному творі. Мотив – основні переживання й думки, розкриті в

ліричному творі» (с. 216, ч. I). Або ж під час опрацювання програмового блоку «Малі жанри фольклору та літератури» у «Літературознавчому клубі» подано досить розлоге пояснення поняття «національний колорит», наведено приклади відображення національного колориту в приказках і прислів'ях, а в «Літературознавчому словничку» презентовано чітке і лаконічне визначення (с. 15, ч. I).

Для оперативної навігації в підручнику, зокрема для швидкого знаходження тлумачення теоретико-літературних понять, наприкінці I та II частин підручника розміщено «Словник літературознавчих термінів», дефініції в якому подано в алфавітному порядку.

Ефективним засобом реалізації задекларованого в модельній навчальній програмі мистецького контексту є дидактико-методичний потенціал рубрики підручника «У колі мистецтв». Увагу зосереджено на зіставленні творів української літератури з творами інших видів мистецтва – образотворчого, музичного, театрального, з архітектурою, кіно, анімацією тощо. Так, під час опрацювання вступної теми, де учні/учениці мають можливість довідатися про роль книги в житті людини, секрети вмілого читання, а також поділитися своїм читацьким досвідом, презентовано для ознайомлення цікаву і доступну для п'ятикласників/п'ятикласниць навчальну інформацію про сутність різних видів мистецтва. Наприклад у рубриці «Поміркуй!» запропоновано: «Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книжки. Що, на твою думку, спільного між полотнами української художниці минулого століття Тетяни Яблонської та сучасної мисткині Євгенії Гапчинської? Який висновок про значення книжки в житті дітей різних епох ти можеш зробити?» (с. 8, ч. I).

Формуванню в учнів/учениць умінь дослідницької діяльності ефективно сприяє виконання творчих завдань, індивідуальних чи групових читацьких проєктів, рекомендованих у рубриці «Читай і досліджуй!». Наприклад, у процесі вивчення творчості Т. Шевченка рекомендовано: «Роздивись репродукцію картини В. Маковського «Український пейзаж із хатами». Чим вона споріднена із поезією «Зоре моя вечірняя...»? Підготуй добірку пейзажів України (картини художників/художниць і світлини), якими можна проілюструвати рядки вірша. Зіскануй QR-код і послухай виразне читання цих рядків. Зверни увагу, як інтонаціями, відтінками голосу акторка передає переживання ліричного героя. Як розкриває, поглиблює зміст твору відеоряд? Підготуй свій варіант виразного читання цієї поезії» (с. 217, ч. I).

У процесі вивчення легенди про Робіна Гуда учням/ученицям запропоновано таке дослідницьке завдання: «В Україні подібну до Робіна Гуда славу шляхетних розбійників мають Олекса Довбуш та Устим Кармелюк. Дізнайся про цих народних героїв, порівняй їхні вчинки із діяннями Робіна Гуда. Підготуй цікаву презентацію свого дослідження» (с. 183, ч. I).

Для розвитку компетентних учня-мовця у підручниках передбачено рубрику «Мовна скарбничка», змістове наповнення та розташування якої

залежить від конкретного художнього тексту. Так, на актуалізацію знань учнів/учениць із української мови орієнтує завдання цієї рубрики, що спонукає п'ятикласників/п'ятикласниць пригадати визначення прикметника, подумати про його значення в мові, а також знайти у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів (с. 135, ч. I).

Мовна скарбничка до збірки арабських народних казок, яка у підручнику представлена казкою про Аладдіна та чарівну лампу, має таке змістове наповнення: «У назві збірки арабських народних казок використано одразу два числівники тисяча та одна. Цей випадок для казок непоодинокий — «Троє поросят», «Вовк і семеро козенят»... Пригадай інші казки, у назвах яких є числівники» (с. 42, ч. I). Однак найчастіше ця рубрика покликана пояснювати значення слів, які п'ятикласникам/п'ятикласницям можуть бути незрозумілими – архаїзмів та історизмів, діалектизмів, слів іншомовного походження, і тим самим збагачувати їхній словниковий запас. Так, «Легенда про Короля Артура та лицарів Круглого столу» має таку «Мовну скарбничку»: «Перш ніж читати стародавній твір, довідайся про значення слів, що можуть бути тобі незнайомими» та подає тлумачення слів: герцог, почет, мілорд, васал, лорд, сарацини» (с. 164, ч. I).

Рубрика «Підсумуй!» містить запитання і завдання для систематизації і закріплення вивченого матеріалу. Кількість запитань і завдань є оптимальною для підсумкового етапу опрацювання навчальної теми. Фінальним у рубриці є рефлексійне завдання на самооцінку учнями/ученицями своїх навчальних досягнень. Акцентується на можливості покращити власні знання, означити питання, які залишилися без відповіді тощо. Наприклад, рубрика «Підсумуй!» наприкінці навчальної теми щодо вивчення творчості П. Тичини включає такі запитання і завдання: «Прочитай ще раз вірші Павла Тичини. Яку пору року найбільше любив поет? Як ти гадаєш, за що? Що об'єднує вірші «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...»? Як передано в них гармонію у природі? Як ти гадаєш, що головне у цих творах – змалювання природи чи розкриття почуттів ліричного героя? Сформулюй провідні мотиви поезій «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...». Які художні засоби увиразнюють мотив кожної з них? Вивчи напам'ять і виразно прочитай вірш «Хор лісових дзвіночків» або «Гаї шумлять...». Проведи з однокласниками/однокласницями естафету «Мікрофон»: «Сьогодні мене найбільше вразив поетичний образ..., тому що...». Оціни за допомогою смайликів, наскільки добре ти опанував/опанувала поезію П. Тичини» (с. 46, ч. II).

Вивчення кожного програмового художнього твору завершується рубрикою «*Читацьке дозвілля*», матеріал якої розміщено в цифровому додатку до підручника. Її зміст спрямовує юних читачів і читачок до перегляду екранізацій літературних творів, їх мультиплікаційних версій, прослуховування музики, віртуального відвідування музеїв, картинних галерей тощо. Такий вид діяльності не лише сприятиме організації дозвілля

школярів/школярок, а є одним зі шляхів поглиблення осмисленого розуміння художніх творів, що вивчаються текстуально. Наприклад, у процесі вивчення повісті З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» учням/ученицям запропоновано цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля: «Зіскануй QR-код і здійсни віртуальну екскурсію Дніпровським національним історичним музеєм імені Д. І. Яворницького (Зала 2. «Запорозьке козацтво»). Якщо буде можливість, то на канікулах разом із рідними і друзями вирушіть у подорож місцями козацької слави, про які ти прочитав/прочитала в повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі».

По завершенню текстуального вивчення казки Лесі Українки «Лелія» учням/ученицям запропоновано ознайомитися з картинами К. Білокур і К. Волтера, на яких зображено квіти, а також насолодитися чудовою музикою та довершеним мистецтвом класичного танцю, перейшовши за означеним покликанням для перегляду «Вальсу квітів» – відеофрагменту балету «Лускунчик» у виконанні артистів Національної опери України ім. Т. Г. Шевченка.

Вивчення кожної навчальної теми передбачає не тільки роботу з художнім чи навчальним текстом, а й з ілюстративним матеріалом. Ілюстрації чи фото репродукції картин мають дидактичне, а не лише декоративне призначення. Вони обов'язково доповнюються запитаннями і завданнями, що спонукають учнів/учениць пояснювати, обґрунтовувати свої думки. Так, для поглибленого розуміння оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» запропоновано завдання: «Розглянь ілюстрацію Е. Сетона-Томпсона до оповідання «Снап». Порівняй її із фотографією бультер'єра, яку ти побачив/побачила під час читання твору. Зверни увагу на те, наскільки точно письменник передає зовнішність і характер цієї породи собак і в тексті оповідання, і на малюнку. Розкажи про враження, які справила на тебе картина Е. Сетона-Томпсона «Сплячий вовк» (с. 21, ч. II).

У підручнику вказано QR-коди, через які учні/учениці мають змогу скористатися цифровим додатком, що містить навчальний матеріал для виконання окремих завдань, презентованих зокрема в рубриках «Читай і досліджуй!», «У колі мистецтв», «Читацьке дозвілля», повні тексти великих за обсягом художніх творів, уривки яких подано в підручнику, аудіозаписи літературних творів для самостійного прослуховування, музичні композиції.

Для ознайомлення із цифровим додатком перейдіть за покликанням: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>.

2. Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) 5 класі як ефективний засіб організації освітнього процесу

Орієнтовне календарно-тематичне планування розроблено відповідно до чинної модельної навчальної програми «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, І. Тригуб).

Його можна завантажити за покликанням:
https://lib.iitta.gov.ua/726158/1/UKR_LIT_Integr_Kalend1.pdf

Календарне планування передбачає розділи, що методично продумано співвідносяться: «Дата», «Зміст навчального матеріалу», «Теорія літератури», «Мистецький контекст», «Міжпредметні зв'язки», «Позакласне читання».

Планування розроблено на 121 навчальну годину (орієнтовно, згідно з Типовою освітньою програмою, рекомендована кількість тижневих годин – 3,5 (I семестр – 4 год.; II семестр – 3 год.)), що відповідає структурі навчального року. Нагадаємо, що кількість навчальних годин на вивчення інтегрованих курсів визначає заклад освіти з урахуванням навчального навантаження, визначеного на відповідні навчальні предмети.

У календарному плануванні передбачено проведення уроків різного типу: *текстуального вивчення художніх творів – 95 год., розвитку мовлення – 6 год. (у межах годин на текстуальне вивчення), виразного читання – 6 год., позакласного читання – 8 год., вивчення літератури рідного краю – 4 год., узагальнення та систематизації вивченого – 6 год.* Окрім того, відведено 2 години резервного часу, який учитель/вчителька зможе використати на один із типів уроків залежно від конкретних навчальних завдань.

Звертаємо увагу на значну кількість годин на *виразне читання* у календарному плануванні, що є надзвичайно важливо для адаптаційного періоду основної школи. Зауважимо, що виразне читання передбачає не лише читання напам'ять, а й інші види читання, зокрема в особах, виразний усний переказ художніх творів і читання творів різних жанрів.

Вивчення літератури рідного краю запропоновано в кожному семестрі. Варто ці уроки проводити не в кінці семестру, а в межах тематичних розділів, споріднених із основним змістом програми.

Уроки позакласного читання рекомендуємо організовувати саме до тих програмових тематичних розділів, що викликають найбільший читацький інтерес п'ятикласників/п'ятикласниць.

Деякі поняття теорії літератури вказано для опрацювання в межах декількох навчальних занять, що відтворено у структурі планування.

Рубрика «Мистецький контекст» має рекомендаційний характер і вказує на твори різних видів мистецтва, розгляд яких сприятиме цілісному розумінню виучуваного літературного твору. Наголошуємо, що залучення творів живопису, музики, кіно тощо є необов'язковим.

У рубриці «Міжпредметні зв'язки» указано орієнтовні навчальні теми з інших навчальних предметів, зокрема з української мови, іноземної мови, предметів громадянської та історичної освітньої галузі, звернення до яких є

необхідним для глибокого осмислення художніх творів, певного теоретико-літературного поняття тощо.

3. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5 класу як інструмент підвищення якості шкільної літературної освіти

У Концепції НУШ задекларовано нові підходи до оцінювання результатів навчання учнів/учениць. Зокрема запроваджується *формувальне оцінювання*. Такий вид оцінювання дозволяє вчителю/вчительці прослідковувати процес досягнення учнем/ученицею навчальних цілей і надає можливість своєчасно його корегувати.

Технологія формувального оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць закладена в навчальний посібник – *«Зошит моїх досягнень»* (автори – Т. Яценко, І. Тригуб, Г. Івашина), що за призначенням є зошитом формувального оцінювання навчальних досягнень у процесі вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5 класі.

Ознайомитися зі змістом і структурою «Зошита моїх досягнень», матеріали якого дозволяють здійснювати формувальне оцінювання в процесі вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ, можна за покликанням: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>

«Зошит моїх досягнень» розроблено з урахуванням «Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки України 01 квітня 2022 р. № 289) (https://osvita.ua/doc/files/news/861/86195/OCINYuVANNYa_OST818.pdf)

Зошит укладено відповідно до чинної модельної навчальної програми «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, І. Тригуб) і підручника «Література (українська та зарубіжна)» для 5 класу закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, І. Тригуб, О. Служук).

Зміст та структура зошита зорієнтовані на визначення і досягнення освітніх потреб та підтримання індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня/учениці. У процесі підготовки зошита творчо враховано досвід формувального оцінювання у фінських школах.

Запропоновано визначення індивідуальних цілей, шляхів досягнення особистісно значущих завдань у межах програмових навчальних тем, застосовано практики рефлексії, самооцінювання, взаємооцінювання та

можливість оцінювання вчителем/учителькою, батьками чи близькими людьми навчальних досягнень учнів/учениць.

Використання «Зошита моїх досягнень» в освітньому процесі дозволить здійснити справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів навчання кожного учня/учениці, незалежно від форми здобуття освіти.

Подано різнорівневі запитання та завдання в тестовій формі (закритого і відкритого типів), творчі завдання для *поточного оцінювання* роботи над конкретними художніми творами та *підсумкові семестрові роботи*, що сприятиме формуванню предметної читацької та ключових компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць.

Тестові запитання закритого типу з вибором однієї правильної відповіді з-поміж чотирьох варіантів дозволяють не лише перевірити репродуктивні знання, а й розуміння навчального матеріалу, уміння застосовувати здобуті знання, аналізувати та інтерпретувати художні твори.

Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного із урахуванням проведених діагностичних робіт. Кількість завдань для виконання учнями/ученицями в межах *поточного оцінювання* визначає вчитель/учителька, зважаючи на читацькі, пізнавальні інтереси та можливості школярів/школярок. Запропоновано кожне правильно виконане тестове завдання оцінювати в *0,5 балів*, а завдання III рівня («Пошук, дослідження, спілкування») та IV рівня («Власна творчість») – до *3 балів*. Однак, саме вчитель/учителька визначає максимально можливу кількість балів за виконані завдання, залежно від мети навчальної ситуації.

Виконання окремих завдань передбачає розвиток медіаграмотності, роботу зі схемами та таблицями. Так, розумінню національних і загальнолюдських цінностей сприятиме візуалізація завдання за допомогою графічного зображення: «Що спільного та відмінного між українською народною казкою «Яйце-райце» та кримськотатарською «Золоте яблуко»? Узагальни міркування а допомогою діаграми Венна: укажи індивідуальні особливості казок в окремих колах, а спільні – там, де кола збігаються».

Творчі завдання не обмежуються написанням творчих робіт, побудовою зв'язних висловлювань, хоча вони і є дуже важливими. Однак вивчаючи «Чарлі та шоколадну фабрику» Р. Дала, пропонуємо таке завдання: «Внеси надписи до родинного дерева сім'ї Бакетів. Не забудь про дідуна Джо та бабусю Джозефіну, дідуса Джорджа та бабуню Джорджину, пана та пані Бакетів та самого Чарлі. Можеш намалювати героїв. Якщо хочеш, намалюй і власне родинне дерево». Безперечно, що виконання цього завдання має глибокий виховний потенціал, а не лише дозволить перевірити знання персонажів твору. Підходити до його виконання слід дуже коректно. Оскільки не всі діти мають сім'ю, тому зображення власного родинного дерева не є обов'язковим.

Перевіряючи знання творчості Г. К. Андерсена, подаємо графічне зображення у формі круга та сонця з промінчиками і формулюємо завдання:

«Знайди у тексті казки опис місцинки в саду, який належав наймолодшій русалоньці. Пам'ятаєш, що її грядочка була кругла, мов сонце? Квіти якого кольору та яка статуя її прикрашали? Обери одну із цих форм та спробуй її розмалювати, або ж зробити на ній схематичні позначки».

Завдання I блоку («Цілевизначення») та V блоку («Рефлексія») не передбачають оцінювання вчителем/учителькою, оскільки спрямовані виключно на побудову та самостереження учня/учениці за індивідуальною освітньою траєкторією.

Підсумкові семестрові роботи допоможуть учню/учениці узагальнити знання про художні твори української та зарубіжної літератури, пригадати, про що в них йшлося, згадати літературних героїв/героїнь та авторів/авторок цих творів. А також дозволять їм об'єктивно оцінити свої читацькі вміння, зрозуміти, чи успішно вони рухаються шляхом компетентного читача/компетентної читачки.

Укладено підсумкові семестрові роботи відповідно до *чотирьох груп результатів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти* та у відповідності до *Додатку 1* до методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти:

- 1) взаємодія з іншими особами усно, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях (*Сприймання усної інформації на слух (аудіювання)*);
- 2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів (зокрема художніх текстах, медіатекстах) та використання її для збагачення власного досвіду (*Сприймання письмових текстів (читання)*);
- 3) висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських і зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови (*Письмова взаємодія та висловлювання (письмо)*);
- 4) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу (*Усна взаємодія та висловлювання (говоріння)*).

Порядковий номер завдання кожної із груп навчальних результатів відповідає критеріям, зазначеним у таблицях і передбачає максимальне оцінювання у 2 бали:

Аудіювання:

- 1.1 сприймання на слух художніх творів;
- 1.2 емоційно адекватна реакція на зміст почутого;
- 1.3 виявлення головного та другорядного;
- 1.4 аналіз та інтерпретація почутого;
- 1.5 сприймання на слух літературознавчої інформації;

1.6 уміння робити висновки.

Читання:

2.1 сприймання змісту художніх творів;

2.2 виявлення головного та другорядного;

2.3 аналіз та інтерпретація прочитаного;

2.4 опрацювання змісту літературознавчого матеріалу, зокрема поданого в таблицях і схемах;

2.5 уміння узагальнювати, робити висновки;

2.6 емоційно адекватна реакція на зміст художнього твору.

Аргументований вибір художніх текстів для самостійного читання.

Письмо:

3.1 формулювання основної думки прочитаного;

3.2 письмова взаємодія за змістом прочитаного та вивченого в режимі реального часу (у цифровому середовищі);

3.3 створення власного продукту, зокрема медійного, за мотивами прочитаного;

3.4 вміння узагальнювати інформацію у формі таблиць, схем, графічних зображень;

3.5 побудова власного письмового висловлювання за змістом прочитаного та вивченого, залежно від навчальних і життєвих ситуацій;

3.6 дотримання засад академічної доброчесності під час письмової взаємодії

Говоріння:

4.1 висловлення та аргументація власних поглядів, думок, ідей, переконань за змістом прочитаного та вивченого;

4.2 збагачення власного мовлення, за рахунок опрацьованих художніх творів та вивченого літературознавчого матеріалу;

4.3 характеристика літературних персонажів;

4.4 побудова власного усного висловлювання за змістом прочитаного та вивченого, залежно від навчальних та життєвих ситуацій;

4.5 уміння вести діалог за змістом прочитаного та вивченого;

4.6 дотримання норм літературної мови в усній взаємодії.

Відтак максимальна сума балів за кожну групу навчальних результатів може становити 12 балів.

Пункти 3.6 (дотримання академічної доброчесності) та 4.6 (дотримання норм літературної мови в усній взаємодії) оцінюються на основі виконаних попередніх завдань, відповідно 3.1 – 3.5 та 4.1 – 4.5.

Загальна оцінка результатів навчання визначається сумою балів чотирьох груп навчальних результатів і враховує поточне оцінювання, виконання індивідуальних і групових творчих проєктів тощо.

Для проведення підсумкових семестрових робіт може бути використано як окремий урок так і фрагмент уроку для оцінки певної групи навчальних результатів.

Річне оцінювання здійснюється на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри. Проведення окремих видів річних контрольних робіт не передбачено.

III. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ: компетентнісний потенціал

Формування предметних і ключових компетентностей учнів/учениць – одне із пріоритетних освітніх завдань Нової української школи.

Чинна модельна навчальна програма інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти орієнтована «на компетентнісне навчання літератури, що досягається шляхом розкриття можливостей предмета для формування читацької і ключових компетентностей учнів/учениць 5–6 класів» (с. 4). <https://undip.org.ua/library/literatury-intehrovanyy-kurs-literatur-ukrainskoi-ta-zarubizhnoi-5-6-klasy-modelna-navchalna-prohrama/>.

Її компетентнісний потенціал задекларовано в рубриці «Очікувані результати навчання», змістове наповнення якої як інтегрований результат шкільної літературної освіти – знань, умінь, навичок, читацького досвіду та ціннісних ставлень – корелює із сутністю як ключових, так і предметної читацької компетентностей учнів/учениць НУШ.

Сукупність ключових компетентностей, сформованість яких передбачає здатність здобувачів освіти практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання та досвід у різних навчальних і життєвих ситуаціях, конкретизовано в навчальних текстах і методичному апараті чинного підручника *«Література (українська та зарубіжна). 5 клас»*. <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>

Формування ключової компетентності «Вільне володіння державною мовою» передбачено в підручнику в процесі опрацювання кожної навчальної теми, система різнорівневих запитань і завдань якої спрямована *на розвиток в учнів/учениць уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти*. Загалом концепція підручника ґрунтується на пріоритеті формування в п'ятикласників/п'ятикласниць інтересу до читання творів української та зарубіжної літератури, відчуття краси художнього слова, усвідомлення ролі української мови для ефективного спілкування та культурного самовираження.

Удосконаленню вмінь учнів/учениць здійснювати комунікацію в усній формі на основі знань лексики, граматики і норм сучасної української літературної мови сприятиме змістове наповнення рубрики *«Мовна скарбничка»*. Наприклад: «Пригадай, що таке пряме та переносне значення слова. Зверни увагу, що слова в прислів'ях і приказках вживаються як у

прямому, так і у переносному значеннях. Наведи приклади використання слів у творах малих жанрів фольклору в різних значеннях» (с. 17, ч. I); «Подумай над походженням слова «казка». Поясни, як воно утворилося» (с. 28, ч. I), «Пригадай, що таке прикметник. Яке значення мають прикметники в мові? Знайди у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів. Продовж синонімічний ряд прикметників, якими можна схарактеризувати Лелію: біла, запашна, красива...» (с. 135, ч. I).

Формування ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами» ґрунтується на вмінні здійснювати комунікацію на основі знання лексики, граматики і норм мови, а також зокрема й умінні особистості порозумітись у міжкультурному середовищі. Так, у «Мовній скарбничці» до навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко», учням/ученицям запропоновано завдання: «Із тексту оповідання ти дізнався/дізналася, що слово «хаті» в перекладі з японської мови означає «восьмий». Це ім'я стало символом вірності й відданості своєму другові. Цікаво, що в українській мові є понад 50 слів, запозичених з японської, як-от: суші, дзюдо, карате, васабі, оригамі та інші. Звернись до словника іншомовних слів і довідайся, які ще слова мають японське походження» (с. 59, ч. II). Окрім того, виконання такого завдання частково-пошукового характеру сприятиме формуванню в п'ятикласників/п'ятикласниць уміння здобувати і опрацьовувати інформацію з різних джерел, критично осмислювати її та використовувати в комунікації для обстоювання власних поглядів.

Вивчаючи казку братів Грімм «Пані Метелиця», п'ятикласники/п'ятикласниці мають можливість ознайомитися з пізнавальною інформацією рубрики «Мовна скарбничка» та виконати таке завдання: «У Німеччині в сніжну погоду можна почути вислів: «Гульда (так часом називають пані Метелицю) стелить ліжко». Знайди у казці пояснення цьому вислову» (с. 63, ч. I).

У процесі опрацювання оповідання канадського письменника Е. Сетона-Томпсона «Снап» важливо пояснити тлумачення назви породи собак та імені головного героя твору. Відтак змістове наповнення рубрики «Мовної скарбнички» збагатить знання школярів: «Бультер'єр (від англ. bull terrier, bull – бик і terrier – тер'єр) – порода собак, що належить до тер'єрів. Англійське слово terrier походить від латинського terra – земля. В англійську мову слово bull terrier прийшло з французької, де означає земляна собака, собака нори. Собаки цієї породи полюють на гризунів, що живуть у норах. Снап (від англ. snap) – миттєво хапати. Джинджер (від англ. ginger) – рослина імбир. Його використовують, зокрема, для приготування печива. Відповідно джинджерснап (від англ. gingersnap) – хрустке імбирне печиво (пряник). Часто це печиво виготовляють у вигляді чоловічка» (с. 19, ч. II).

Доступно для п'ятикласників/п'ятикласниць подано пояснення імен героїв повісті-казки англійського письменника Дж. Р. Кіплінга «Мауглі»: «Ім'я головного героя твору завдяки письменнику Джозефу Редьярду Кіплінгу набуло широкого значення. Саме словом Мауглі називають дитину, яка виросла серед тварин. Такі історії й нині трапляються в реальному житті. Зазвичай ці діти втрачають здатність до спілкування з людьми. Завдяки Дж. Р. Кіплінгу ти тепер знаєш навіть деякі слова із мови гінді – однієї з тих мов, якими користуються в далекій для нас Індії. Так, слона звати Хатхі (у деяких перекладах – Хаті). Це не лише ім'я. Хатхі у перекладі з мови гінді означає «слон». Ім'я ведмедя Балу в перекладі з гінді означає «ведмідь» (с. 37, ч. II).

Під час вивчення казки «Аліса в країні Див» запропоновано тлумачення імені автора твору: «Письменник гарно володів іноземними мовами. Саме завдяки таким знанням з'явився і знаменитий псевдонім Доджсона – результат хитромудрої головоломки, придуманої ним. Ім'я Charles Lutwidge він спочатку переклав латиною. Вийшло Carolus Ludovicus. А вже це ім'я знову переклав англійською, переставивши слова місцями. Так і з'явився Lewis Carroll – Льюїс Керрол» (с. 164, ч. II).

Здатність застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті передбачає ключова математична компетентність. На її формування орієнтує такий навчальний матеріал підручника: «Ти вже знаєш із уроків початкової школи про елементи будови книжки. Пригадати, із яких частин складається книжка, тобі допоможе схема» (с. 10, ч. I); «Уважно розглянь схему «Ознаки народної казки» та прокоментуй кожен з ознак прикладами з казки «Яйце-райце» або ж іншої прочитаної тобою народної казки» (с. 51, ч. I).

У процесі вивчення оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» у рубриці «Поміркуй!» запропоновано завдання: «Миля – це британська та американська міра довжини, що дорівнює приблизно 1609, 344 метра. На якій відстані в кілометрах і метрах знаходився від героїв твору вовк?» (с. 15, ч. II).

Виконання нескладних математичних обчислень, запропонованих у рубриці «Читай і досліджуй» допоможе чітко уявити реальні відстані в звичних для сприйняття юними українськими читачами та читачками одиницях вимірювання. Як-от: «В оповіданні «Снап» міри довжини подано не в звичних для нас, а в інших одиницях вимірювання. Так, ярд – це британська й американська міра довжини, що дорівнює 91,44 см, а фут – британська й американська міра довжини, що дорівнює 30,48 см. Знайди в тексті оповідання речення, в яких відстань вказано у футах, ярдах і милях. Обчисли зазначену відстань у кілометрах і метрах» (с. 21, ч. II).

В основі *ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій* – формування наукового світогляду учнів/учениць. Дослідницьке завдання із рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендоване учням/ученицям у процесі вивчення історичного оповідання С. Плачинди «Богатирська застава», сприятиме набуттю учнями/ученицями досвіду дослідження

природи та формулювання доказових висновків на основі здобутої інформації: «Одне із застарілих слів, що зустрілося тобі в цьому оповіданні – десниця. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка». Проведи невеличке дослідження: зіскануй QR-код і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України – Десна, співзвучна зі словом десниця» (с. 210, ч. I).

Під час вивчення творчості німецького письменника Е. Распе п'ятикласникам/п'ятикласницям запропоновано завдання: «Поміркуй над цими висловами видатних людей різних країн світу: «Без фантазії немає мистецтва, як немає й науки» (угорський композитор Ференц Ліст). «Не може бути ні великого інженера, ні видатного хіміка, ні славетного лікаря, якщо вони не обдаровані здатністю до фантазування» (український письменник Микола Трублаїні). Як ти гадаєш, яке значення в житті людини має фантазія? Чому Мюнхгаузен придумує усі ці небувалиці?» (с. 86, ч. I).

Виконання завдання пізнавально-пошукового характеру в процесі ознайомлення з творчістю датського казкаря Г. К. Андерсена також спонукає формуванню ключової компетентності учнів/учениць у галузі природничих наук: «Знайди Данію на мапі Європи й уявно проклади маршрут, яким можна дістатися з України до батьківщини письменника» (с. 103, ч. I).

Інноваційність є важливою особистісною якістю сучасної людини, яка може адаптуватися у динамічно змінному світі. В основі *інноваційності як ключової компетентності* – *здатність особистості реагувати на зміни та долати труднощі*. Так, у процесі читання української народної казки «Яйце-райце», учням/ученицям варто подумати над таким питанням: «Завдяки чому головним героям та героїням/героїням казки вдалося здолати перешкоди на своєму шляху?» (с. 39, ч. I). Вивчаючи арабську народну казку зі збірки «Тисяча і одна ніч», п'ятикласникам/п'ятикласницям запропоновано поміркувати над запитанням: «Які емоції викликав у тебе образ Аладдіна? Чи прийнятною для тебе є його поведінка? Чи часто тобі доводилося переборювати власні лінощі? Сформулуй декілька порад Аладдінові, як йому подолати свою ліню».

Під час опрацювання повісті В. Нестайка «Чарівні окуляри» передбачено формування в учнів/учениць вміння мотивувати себе та розвивати стійкість і впевненість, щоб навчатися досягати успіхів: «Пригадай пригоди, що траплялися з тобою у школі. Як друзі/подруги тобі допомагають? Чи маєте ви якісь корисні заняття після уроків?» (с. 212, ч. II).

Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) як навчальний предмет має великі можливості для формування в п'ятикласників/п'ятикласниць *ключової екологічної компетентності*, що передбачає *усвідомлення екологічних основ природокористування, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів*. Так, на усвідомлення необхідності охорони природи та важливості її збереження орієнтоване завдання, рекомендоване для глибокого осмислення казки Г. К. Андерсена «Русалонька»: «Як ти гадаєш,

які деталі підводного світу, описані автором, є реальними, а які фантастичними, казковими? Подивися пізнавальне відео «Морські мешканці» та перевір свої припущення».

Під час опрацювання казки англійського письменника О. Вайльда «Щасливий принц» запропоновано запитання репродуктивного характеру: «Чому Ластівка не думає про своє виживання? Чим може закінчитися для неї зимівля в холодному кліматі? Пригадай, які птахи не відлітають у теплі краї і як вони проводять зиму».

Вихованню у школярів/школярок любові до природи, розуміння необхідності охороняти довкілля сприяють художні твори тематичного розділу «Дивовижний світ природи». Так, у рубриці «Читай і досліджуй» під час вивчення віршів українського поета П. Тичини школярам/школяркам запропоновано виконання завдання творчого характеру: «А чи знаєш ти, що дзвоників існує майже 300 видів? Ці чудові квіти бувають лісові, польові, гірські. Підготуй для однокласників/однокласниць презентацію про ці квіти, супроводжуй її виразним читанням вірша П. Тичини» (с.46, ч. II).

Дослідницькі завдання рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендовані зокрема в процесі вивчення казки українського письменника М. Вінграновський «Гусенятко», також сприяють вихованню в учнів/учениць турботливого ставлення до тварин: «Тема гармонійного співіснування природи й людини є надзвичайно актуальною. Задля власного внеску в збереження довкілля пропонуємо тобі виготовити рекламний плакат або ж створити відеоролик про важливість охорони природних ресурсів Землі, її тваринного і рослинного світу. Презентуй свої напрацювання однокласникам/однокласницям – розмісти його на спеціальному стенді в своїй школі або ж у будинку, в якому ти мешкаєш. Допоможи птахам! Ти можеш виготовити для них шпаківні або ж годівнички та насипати туди зерна чи крихт хліба» (с. 54, ч. II).

Аналогічні завдання для формування екологічної компетентності передбачено й під час ознайомлення з оповіданням сучасної української письменниці М. Морозенко «Вірність Хатіко»: «Напевно, у тебе є домашні улюбленці. Або ж у твоєму дворі живуть песики й котики, які не мають своєї домівки, а їх підгодовують люди. Пропонуємо тобі створити фотоколаж «Друзі, які завжди поруч». Для цього сфотографуй тваринок, які живуть у твоєму дворі, та напиши про одну з них історію. Презентуй свою роботу однокласникам і однокласницям. Можливо, хтось із твого класу захоче стати власником безпритульної тваринки» (с. 61, ч. II).

Впевнено і відповідально *використовувати цифрові технології в навчанні та життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності* – це вміння, що розкривають сутність *ключової інформаційно-комунікаційної компетентності*. Методичний апарат підручника передбачає широкі можливості її формування.

З цією метою в процесі вивчення арабської народної казки «Аладдін» зі збірки «Тисяча і одна ніч» у рубриці «Читай і досліджуй!» учням/ученицям

запропоновано завдання пізнавально-пошукового характеру: «У наші дні у більшості країн світу для позначення тисячі часто використовується лише одна літера «к». Зрозуміти сенс такого позначення легко на прикладі запису 4к, що позначає можливості монітора. Якщо ти розумієшся на комп'ютерах, то знаєш, характеристика 4к вказує приблизно на 4 тисячі пікселів по горизонталі. Якщо тебе зацікавила ця інформація, дізнайся про походження такого позначення числа 1000». (с.42, ч. I)

У процесі опрацювання тем залучено різноманітні цифрові додатки. Вони дають змогу п'ятикласникам/п'ятикласницям отримати допоміжну інформацію задля глибокого засвоєння програмового матеріалу через сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word It Out, Write Comics. Наприклад, для переконливішої мотивації учнів/учениць ознайомитись із казкою Лесі Українки «Лелія» запропоновано пропедевтичне завдання: «У казці, з якою ти зараз ознайомишся, діють незвичайні персонажі. Хто вони? Згадайся, прочитавши заголовок твору. Свої передбачення оформи у вигляді «хмари слів»: намалюй або ж скористайся цифровим сервісом Word It Out тощо» (с. 126, ч. I).

У контексті викликів інформаційного суспільства особливої значущості набуває ключова компетентність «навчання впродовж життя», що передбачає *формування здатності визначати й оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку*. Так, у процесі вивчення розділу, присвяченого народним і літературним казкам, важливо актуалізувати знання п'ятикласників/п'ятикласниць про цей жанр і запропонувати їм поділитися інформацією з однокласниками та однокласницями: «Які народні казки відомі тобі з початкової школи? Яка з них стала твоєю улюбленою? Чому? Коротко розкажи її своїм друзям» (с. 28, ч. I); «Які звичаї та традиції українців знайшли відображення в народній казці «Яйце-райце»? (с. 50, ч. I); «Чи відомо тобі, хто такий «премудрий Соломон»? Якщо так, то розкажи своїм однокласникам/однокласницям, якщо ні – довідайся у вчителя/вчительки. Подумай, чому І. Франко називає Лиса Микиту іменем древнього царя, постать якого стала уособленням мудрості» (с. 123, ч. I).

Формуванню в учнів/учениць уміння організовувати своє навчання, працювати самостійно або в колективі сприятиме зокрема завдання, що рекомендоване в процесі опрацювання навчальної теми «Легенди українського народу»: «Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках, про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього завдання скористайся фондом власної чи шкільної бібліотеки або ж зіскануй QR-код та прочитай книжку С. Плачинди «Міфи та легенди стародавньої України» (с. 163, ч. I).

На етапі узагальнення вивчення творчості Марка Твена пропонуємо завдання; «Разом із однокласниками/однокласницями підготуй виразне читання в особах епізоду повісті, що справив на тебе найбільше враження. Виконай інсценізацію цього епізоду» (с. 88, ч. II).

Змістове наповнення підручника ефективно сприяє формуванню ключових громадянської та соціальної компетентності п'ятикласників/п'ятикласниць – вихованню відповідальних громадян, здатних брати активну участь у громадському та суспільному житті (зокрема школи і класу), спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей.

Патріотичне спрямування має рубрика «Читацький путівник» до розділу «Поетичний образ України», де в зверненні до учнів/учениць зазначається «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю — як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця — Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та Адама Міцкевича про Україну, а також ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край. Ти почнеш відкривати для себе найголовніші секрети поетичного мистецтва» (с. 211, ч. I).

Формуванню цих ключових компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць також сприяє вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою», трагічний і зворушливий сюжет якого не може залишити п'ятикласників/п'ятикласниць байдужими. Так, навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає школярів/школярок до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини: «В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке гідність? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна» (с. 133, ч. II). А рубрика «Поміркуй!» пропонує виконання завдання із залученням власного читацького і життєвого досвіду: «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду» (с. 133, ч. II).

Змістове наповнення рубрики «У колі мистецтв» навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання сучасної української письменниці О. Сайко «Гаманець», також є зразком формування активної громадянської позиції учнів/учениць на прикладі творчості художниці Є. Гапчинської. Зокрема, у підручнику зазначається: «Про дружбу написано не лише літературні твори, а й твори образотворчого мистецтва. Картини сучасної української художниці Євгенії Гапчинської життєрадісні та світлі. Її зворушливі персонажі веселі й безжурні. На перший погляд може здатися, що художниця не помічає, що навколо неї багато проблем і горя, а дитинство може бути таким гірким, як у Ритки із оповідання О. Сайко «Гаманець». Однак Є. Гапчинська багато уваги приділяє вирішенню проблем дітей, займається благодійністю. Художниця розповідає: «У мене є мрія — щоб у

кожному дитячому будинку була хоч би одна моя робота, яка б стала світлим промінчиком для його мешканців» (с.131, ч. II).

Підручник характеризується виразною культурологічною спрямованістю. На формування *ключової культурної компетентності* учнів/учениць орієнтує його наскрізна рубрика «У колі мистецтв». Пізнавальна і доступна для п'ятикласників/п'ятикласниць навчальна інформація про українські культурні надбання (репродукції картин, фото скульптур, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає *глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, формуванню вмінь проводити мистецькі паралелі в процесі його вивчення*. Так, під час ознайомлення зі вступною навчальною темою про значущість читання і книжок у житті людини акцентується на важливості різних видів мистецтва. Зокрема зазначається, що «серед них – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їх художня цінність, пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей» (с. 7, ч. I).

Розвитку в учнів/учениць інтересу до світових культурних і мистецьких здобутків, вихованню шанобливого ставлення до культурних традицій українців чи інших народів, а також здатності до емоційних переживань, уміння виявляти ціннісне ставлення до різних видів мистецтва сприяє система запитань до рубрики «У колі мистецтв». Наприклад, «Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книги? Що, на твою думку, спільного між полотнами французького художника кінця ХІХ – початку ХХ ст. О. Ренуара, української художниці середини ХХ ст. Т. Яблонської та творами сучасних митця/мисткині – української художниці Є Гапчинської та американського художника Дж. Дейлі? Який висновок про значення книги в житті дітей різних епох ти можеш зробити?» (с. 8, ч. I).

Формуванню в учнів/учениць здатності розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у багатоманітних культурах через різні види мистецтва, що є в основі культурної компетентності, сприяють завдання репродуктивного та пошукового характеру. Як-от у процесі вивчення казки Лесі Українки «Лелія»: «Розглянь картину К. Білокур «Квіти за тином». Поділися своїми враженнями про цей твір зі своїми однокласниками/однокласницями. Знайди в тексті казки «Лелія» опис грядочки з квітками Мар'яни. Чи нагадує тобі опис цих квітів зображення на картині художниці? Чим саме? Зверни увагу на виразність білого кольору в тексті казки та на полотні» (с. 137, ч. I).

Про синтез мистецтв йдеться в навчальному матеріалі підручника до літературної казки «Чотири сестри» В. Шевчука: «Мотив зміни пір року є традиційним у різних видах мистецтва. Ти вже переконалась/переконався у цьому, читаючи літературну казку Валерія Шевчука, слухаючи музику Антоніо Вівальді, переглядаючи ілюстрації Ольги Рубіної та картину «Пробудження» Ольги Ковтун» (с. 148, ч. I).

Завдання з урахуванням міжмистецької взаємодії також передбачено в процесі текстуального вивчення оповідання М. Вінграновського «Гусенятко»: «Яку пору року змальовує П. Нілус на картині «Поле з гусями»? Порівняй зображену художником природу з описаною в оповіданні М. Вінграновського «Гусенятко». Які кольори у змалюванні природи переважають в літературному творі, а які – на картині? Який настрій відтворюють художник і письменник?» (с. 54, ч. II).

Компетентнісний зміст підручника спрямований формування в п'ятикласників/п'ятикласниць ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність». Методично продуманий навчальний матеріал і запитання на розвиток критичного мислення сприяють *виробленню в учнів/учениць уміння розв'язувати проблеми, спроможності використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності*. Так, на розвиток ініціативності, уміння розв'язувати проблеми орієнтують запитання, що запропоновані учням/ученицям під час опрацювання казки «Русалонька» Г. К. Андерсена: «Подискутуй з однокласниками/однокласницями на тему: хто має рацію — героїня чи її бабуся? Який світ кращий – підводний чи земний? Русалоньку привабив «вищий» світ тільки після того, як вона закохалася, чи так було й раніше? Обґрунтуй судження уривками з твору» (с. 97, ч. I); «Подискутуй з однокласниками/однокласницями: чому принц віддав перевагу принцесі, а не русалоньці? Чи можна засуджувати його за такий вибір?» (с.100, ч. I).

Розвитку ініціативності як сутнісної ознаки ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» допомагатиме інтерактивне завдання під час вивчення поезії П. Тичини: «Виразно прочитай вірш із однокласниками/однокласницями. Попрацюйте у групах. Хай перша група читає текст, а друга – повторює третій рядок кожної строфи, а всі разом дзвінко підхоплюйте останні два слова строфи. Так у вас і з'явиться хор класних дзвіночків!» (с. 42, ч. I).

У процесі вивчення оповідання О. Сайко «Гаманець» учням/ученицям запропоновано цікаво та корисно провести читацьке дозвілля: «Мабуть, у твоїй школі проходять різні благодійні акції. Кошти, що збирають на таких заходах, зазвичай перераховують тим, хто надзвичайно цього потребує. Завчасно підготуйся до такої чергової акції — змайструй якийсь виріб чи приготуй тістечка, печиво, щоб продати на шкільному ярмарку благодійності та передати кошти на благодійність. Ти відчуєш справжнє щастя, коли зрозумієш, що зробив/зробила невеличкий внесок у добру справу» (с. 132, ч. II).

Отже, зміст і структура, різні види навчальної діяльності з художнім і навчальним матеріалом підручника інтегрованого курсу літератур для 5 класу – аналітико-синтетичні операції над текстом художнього твору, опрацювання відомостей про письменників/письменниць, теоретико-літературних понять, система запитань і завдань різного характеру –

оптимально сприяють послідовному формуванню ключових компетентностей, особистісному і читацькому саморозвитку учнів/учениць НУШ.

IV. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) у 5 класі НУШ: національно-патріотичний аспект

Суспільно-політична ситуація в Україні, зумовлена повномасштабною російсько-українською війною від 24 лютого 2022 року, актуалізує проблему національно-патріотичного виховання, формування громадянської компетентності здобувачів загальної середньої освіти.

Ідею національно-патріотичного виховання реалізовано в *змісті сучасної шкільної літературної освіти*. Так, у чинній модельній навчальній програмі *«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти* наголошується на важливості «виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів» (с. 3). <https://undip.org.ua/library/literatury-intehrovanyy-kurs-literatur-ukrainskoi-ta-zarubizhnoi-5-6-klasy-modelna-navchalna-prohrama/>

Програму побудовано за тематично-жанровим принципом, тому передбачено розділи, у яких художні твори та навчальний матеріал дібрано з урахуванням *патріотичної тематики*.

Змістове наповнення тематичних розділів «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді», «Поетичний образ Україна», «Дивовижний світ природи», а в 6 класі – «Міфи народів світу», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні» орієнтовано на виховання в учнів/учениць любові до України, рідного краю і його природи, поваги до національних традицій і символів українського народу, осмислення історичних образів українців-борців за національну незалежність, формування громадянської компетентності.

Досягненню означених освітньо-виховних цілей ефективно сприяє змістове наповнення (художньо-публіцистичні оповіді, методичний апарат, ілюстративний матеріал) *підручника «Література (українська та зарубіжна). 5 клас»*. <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/5-klas>

Конкретизуємо прикладами.

Під час вивчення тематичного розділу «Малі жанри фольклору та літератури» учням/ученицям рекомендовано збагатити власний читацький досвід прислів'ями і приказками глибокого національного змісту: «Немає в світі краще рідного краю. Батьківщина – мати, умій за неї постояти. Людина без батьківщини – соловей без пісні. Батьківщина починається з сім'ї».

У розділі «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді» візуалізації прочитаного тексту легенди про

калину як один із традиційних символів української культури сприяє ілюстративний матеріал підручника і система запитань до нього. Представлені фото та репродукції картин корелюють за темою, ідеєю та образами з художнім твором, утверджують такі важливі категорії національного виховання, як «Україна», «хата», «калина», «лелека». Наприклад: «Розглянь картину О. Шупляка «Сон Калини». Який настрої намагався передати художник? З яким епізодом легенди співвідноситься ця картина? Чому калина стала символом краси, доброти та кохання?» (с. 156, ч. I).

Збагаченню духовного світогляду школярів, вихованню шанобливого ставлення до історії України, формуванню усвідомлення особистістю себе як частини українського народу сприяє методичний апарат навчальної теми, присвяченої вивченню уривку із «Повісті минулих літ» (у переказі В. Близнеця): «Чому Київську Русь вважали однією з найкультурніших держав тогочасної Європи? У чому, на твою думку, полягає важливість для сучасників/сучасниць збереження літописних оповідей про наше минуле? Для чого варто зберігати пам'ять про минуле свого роду і народу?» (с. 188, ч. I).

Мотивуючи п'ятикласників/п'ятикласниць до текстуального вивчення художніх творів тематичного розділу «Поетичний образ Україна», у рубриці «Читацький путівник» акцентується на важливості формування патріотичних почуттів особистості: «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та Адама Міцкевича про Україну, а також ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край» (с. 211, ч. I).

Утвердженню високих моральних ідеалів, формуванню активної громадянської позиції учнів/учениць сприяє змістове наповнення теми, присвяченої вивченню життя і творчості Т. Шевченка. Так, у процесі ознайомлення з віршем «Учітесь, читайте...» (уривок із послання «І мертвим, і живим...») у рубриці «Поміркуй!» запропоновано особистісно зорієнтовані запитання, що спонукають учнів/учениць до глибокого осмислення провідного мотиву поезії та проведення паралелей із сучасністю: «Чому без належної освіти неможливе справжнє національне відродження народу? На твою думку, що таке чуже, а що своє в навчанні? Як поет це радить поєднувати? Як ти розумієш цю пораду? Чому, на переконання Т. Шевченка, не можна зрікатися рідного народу, його традицій, мови? Чи злободенними є ці поетові заповіді сьогодні?» (с. 212, ч. I).

Змістовна художньо-публіцистична оповідь рубрики «Літературознавчий клуб» про сповнене випробувань і боротьби життя

Т. Шевченка є передумовою для формування в уяві учнів/учениць образу митця як особистості, що й нині залишається найбільшим моральним авторитетом для українського народу. Запитання проблемного характеру спонукають п'ятикласників/п'ятикласниць до розуміння духовно-моральних ідеалів поета, сприяють формуванню ціннісного ставлення до українського народу, Батьківщини, нації, розвитку вміння пояснювати власну громадянську позицію: «Які вчинки Т. Шевченка свідчать про його щире любов до України? Чи можна Тараса Шевченка назвати успішною людиною, переможцем? Свою думку обґрунтуй. Чому цього митця вважають найвидатнішим українцем?» (с. 218, ч. 1).

Актуалізуючи знання п'ятикласників/п'ятикласниць у тематичному розділі «Поетичний образ України» автори підручника у рубриці «Ти вже знаєш» зазначають: «...Україна вражає красою і величчю не лише своїх громадян/громадянок, а й численних гостей країни. Мальовнича природа, яскраві сторінки героїчної історії надихали на творчість багатьох митців/мисткинь, зокрема і польського поета Адама Міцкевича. Тож ти маєш можливість довідатися, чому Україна привернула увагу іноземного поета, якою він її побачив, який створив поетичний образ нашої країни та які почуття доніс до своїх земляків» (с. 223, ч. I).

Для текстуального вивчення запропоновано сонет польського поета «Акерманські степи». Зважаючи на глибокий підтекст ліричного твору, у підручнику подано його розгляд, що відповідає віковим особливостям художнього сприймання учнів/учениць цієї вікової групи. Тобто, йдеться про природу, возвеличення краси Акермана та мотив туги за Батьківщиною. Наголошено, що геній польської літератури високо цінував дух патріотизму, любов до свободи та ненавидів московський царат. У «Літературознавчому клубі» процитовано та прокоментовано слова І. Франка, який шанував творчість польського поета: «Адам Міцкевич, без сумніву, — найбільший поет польської нації і один з найгеніальніших людей, яких видало людство» (с. 224, ч. I).

Мотиви пейзажної та патріотичної лірики тісно взаємопов'язані в ліриці шотландського поета Р. Бернса. Відтак у рубриці «Поміркуй!» п'ятикласникам і п'ятикласницям запропоновано дати відповідь на запитаннями: «Як ти гадаєш, чому Т. Шевченко називав його «поетом народним і великим»? Чим схожі долі, тематики творів, художні манери цих двох митців?» (с. 9., ч. II).

Текстоцентричний принцип навчання інтегрованого курсу літератури (української та зарубіжної) як основний у побудові означеного підручника створює можливості для використання текстів виховного змісту. До роздумів про історичну долю України та готовності заради неї до самопожертви спрямовує п'ятикласників/п'ятикласниць текстуальне вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою». Методичний апарат до опрацювання цієї навчальної теми передбачає систему особистісно орієнтованих запитань, що сприяють глибокому осмисленню національно-патріотичної тематики

твору – прагнення українського народу до свободи, причетність кожного до історії рідного народу, важливість збереження пам'яті про найрідніших. Наприклад: «Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події?», «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду», «Прослідкуй за змінами, які відбуваються в поведінці, судженнях дівчинки впродовж часу, описаного у творі. Чи стає вона дорослішою, мудрішою? Умотивуй свої міркування прикладами з тексту» (с. 144, ч. II).

Зауважимо, що в підручнику є навчальний матеріал, у якому акцентовано на подіях російсько-української війни, розпочатої 24 лютого 2022 року. Нинішні п'ятикласники/ п'ятикласниці є її свідками, а подеколи, на превеликий жаль і її жертвами, тому сприйняття цих трагічних подій для них є безпосереднім. Так, дослідницькому завданню до драми-казки Олександра Олеся «Микита Кожум'яка» передує така інформація: «За однією з легенд, після того, як Микита Кожум'яка здолав Змія, він запряг його у плуг і проорав велетенську борозну. Внаслідок цього утворилися так звані Змієві вали – видовжені земляні насипи, які слугували захистом від чужоземних загарбників, передусім кочівників. Вони ще й тепер простягаються майже на 2000 км через усю Наддніпрянську Україну. Навіть через тисячі років після тих далеких подій Змієві вали є оберегом. Так, ранньою весною 2022 року танки російських загарбників, які вторглися в Україну, не змогли їх здолати і змушені були відступити поблизу села Білогородка (неподалік від Києва)» (с. 201–202, ч. I).

У «Літературознавчому клубі» до анімалістичного оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко» проведено паралелі із сучасними подіями: «На жаль, подібні історії трапляються і в наші дні. Так, у селищі Макарів, що на Київщині, вірний пес Ріні породи акіта-іну майже місяць чекав на порозі будинку на свою господиню Тетяну. Утім, вона загинула під час війни, яку розв'язала росія проти українського народу. Собаку вдалося врятувати завдяки підтримці небайдужих людей і волонтерів. Ріні знайшов новий дім і нових господарів». (с. 59–60, ч. II).

Не залишить байдужим п'ятикласників/ п'ятикласниць і легендарний пес Патрон. Тож дослідницька робота над зворушливим оповіданням М. Морозенко передбачає також підготовку одноосібного або ж групового творчого проєкту «Тварини війни»: «Для цього, наприклад, довідайся інформацію про песика Патрона. Він здобув велику популярність під час війни України з росією, став улюбленим супергероєм для дорослих і дітей. Цей собака породи джек-рассел-тер'єр допоміг українським військовим виявити значну кількість вибухових пристроїв, що були встановлені російськими загарбниками. Зроби цікаву презентацію проєкту» (с. 61, ч. II).

Отже, підручник «Література (українська та зарубіжна)» для 5 класу закладів загальної середньої як у змістовому, так і в методичному аспектах орієнтований на патріотичне виховання, формування громадянської

компетентності, утвердження національних і загальнолюдських цінностей учнів і учениць.

V. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Цифрові сервіси та онлайн-інструменти урізноманітнюють освітній процес, створюють можливості для розвитку творчої активності учнів/учениць, сприятимуть формуванню вмій і навичок добирати навчальну інформацію з різних інформаційних джерел, застосовувати медіаресурси для опрацювання навчального матеріалу.

Рекомендовано використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» ([Word It Out](#), [Word Cloud Generation](#), [Word Art](#), [AnswerGarden](#) тощо), ментальних мап (*XMind*, *FreeMind*, *iMindMap*, *MindJet Mindmanager*, *Edrow Mind Map*, *Visual Mind* тощо), інтерактивних плакатів (*Thinglink*, *Glogster EDU*, *H5P* тощо), коміксів (*Bitstrips*, *Canva*, *Write Comics*, *Pixton*, *StoryboardThat*) тощо.

Як в умовах дистанційного навчання, так і під час офлайн уроків розповіді про письменників/письменниць варто супроводжувати відеоматеріалами, мультимедійними презентаціями, слайди яких повинні містити максимум ілюстрацій і мінімум текстової інформації як необхідного пояснення до візуального матеріалу. Окремі слайди можуть бути доповнені гіперпосиланнями на відео та аудіоматеріали, розміщені на освітніх платформах та надіслані учням/ученицям через захищені канали зв'язку або саме в тому онлайн-сервісі, який використовується для навчання в певному закладі освіти, – *Google classroom* чи *Classtime*. Такі презентації сприятимуть повторенню й узагальненню вивченого, глибокому осмисленню творчого доробку письменників/письменниць, розумінню ідейно-тематичного змісту та художньо-естетичної вартісності творів.

Під час онлайн-уроків учителі-словесники можуть урізноманітнити освітній процес за допомогою виконання завдань, що передбачають створення чатів або постерів у додатках *Canva PlayBuzz*, *Miro*, *Jamboard*. Методично доцільним є здійснення віртуальних мандрівок до літературних музеїв, мистецьких галерей, аналіз фото, документів, пізнавальних текстів, розміщених на віртуальних дошках *Jamboard*, *Padlet*.

Ресурси платформ *Google Forms*, *Online Test Pad*, *Poll everywhere* тощо дозволять ефективно змоделювати онлайн-опитування, тестування, необхідні для спостереження за індивідуальною освітньою траєкторією учня/учениці.

Отже, новий зміст шкільної літературної освіти, розроблене відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020) навчально-методичне забезпечення, умотивоване використання цифрових ресурсів засвідчують реалізацію інноваційних підходів до організації освітнього

процесу на уроках інтегрованого курсу літератури (української та зарубіжної) в 5 класі Нової української школи.